

відносин, цей процес завжди починається з наукового пошуку шляхів вирішення питання, який є невід'ємний від ідей, поглядів, міркувань, їх доведення й обґрунтування. Отже, праворозуміння розглядається насамперед як теоретична конструкція, яка існує у свідомості людини та допомагає зрозуміти певні явища об'єктивної дійсності. Це досягається шляхом осмисленого сприйняття сутності права, яке залежно від історичного контексту позначає свободу, справедливість, правила, баланс інтересів, а в новітній історії – ще й певні інтереси (потреби), відносини, почуття (емоції), вимоги суб'єктів. Отже, з'являється певний механізм праворозуміння: спочатку людина пізнає, досліджує, аналізує конкретні правові явища, осмислює їх, відображає у своїй свідомості певними образами, чому сприяє усвідомленню розуміння сутності права, яким позначається сукупність суттєвих, необхідних ознак цього багатоаспектного явища.

Отже, праворозуміння є категорією доктринальної правосвідомості, тобто науковою категорією, що пов'язується з науковим пізнанням права. Праворозуміння відображає розумову діяльність людини, спрямовану на пізнання права та правової дійсності, його оцінювання і ставлення до нього як до соціального явища й фундаментальної цінності сучасної цивілізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеев С.С. Теория права / С.С. Алексеев. – М. : БЕК, 1994. – 224 с.

2. Андрусак Т.Г. До питання про співвідношення праворозуміння та правової думки / Т.Г. Андрусак // Альманах права : Праворозуміння та право реалізація: від теорії до практики. – Вип. 2. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. – С. 66–67.

3. Дудченко В.В. Традиція правового розвитку : плюралізм правових вчень : [монографія] / В.В. Дудченко. – Одеса : Юридична література, 2006. – 302 с.

4. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні / М. Козюбра // Право України. – 2010. – № 4. – С. 10–21.

5. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права : [монографія] / О.Э. Лейст ; под ред. проф. В.А. Томсинова. – М. : Зерцало, 2008. – 452 с.

6. Лук'янова Г.Ю. Комплементаризм праворозуміння: актуальні науковознавчі аспекти : [монографія] / Г.Ю. Лук'янова ; передм. та заг. ред. проф. М.С. Кельмана. – Львів : ПП Сорока Т.Б., 2014. – 214 с.

7. Мамут Л.С. Правосознание / Л.С. Мамут // Общественное сознание и его формы / предисл. и общ. ред. В.И. Толстых. – М. : Политиздат, 1986. – 367 с.

8. Рабінович П. Сутність праворозуміння / П. Рабінович // Право України. – 2007. – № 9. – С. 3–6.

9. Теорія держави і права : основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції : [навчальний посібник] / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 400 с.

10. Тихомирова Л.В. Юридическая энциклопедия / Л.В. Тихомирова, М.Ю. Тихомиров ; под ред. М.Ю. Тихомирова. – 6-е изд., дополн. и перераб. – М. : Изд. Тихомирова М.Ю., 2009. – 1088 с.

11. Філософський енциклопедичний словник / під гол. ред. В.І. Шинкарука. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

12. Цвік М. Про сучасне праворозуміння / М. Цвік // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 4 (27). – С. 3–13.

УДК 342.56 (41)

ВЕЛИКА ХАРТІЯ ВІЛЬНОСТЕЙ І КАПЕРСЬКА ПОЛІТИКА ПЕРШОЇ БРИТАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (1583–1783)

Малишко В.М., к. ю. н., доцент,
юрист

Дніпропетровське приватне підприємства «Світоч»

Стаття присвячена аналізу особливостей правозастосування Великої хартії вільностей у судових органах першої Британської імперії, які правовими засобами зміцнювали основи державної політики під час розгляду справ про порушення каперського права.

Ключові слова: Велика хартія вільностей, перша Британська імперія, історико-правовий інститут каперства, суди Адміралтейства.

Статья посвящена анализу особенностей правоприменения Великой хартии вольностей в судебных органах первой Британской империи, которые правовыми средствами укрепляли основы государственной политики при рассмотрении дел о нарушении каперского права.

Ключевые слова: Великая хартия вольностей, первая Британская империя, историко-правовой институт каперства, суды Адмиралтейства.

Malyshko V.N. MAGNA CARTA LIBERTATUM AND THE PRIVATEERING POLICY OF THE 1ST BRITISH EMPIRE (1583–1783)

This article analyzes the features of Enforcement of the Magna Carta in the courts of the first British Empire, which strengthened the foundations of legal means of state policy in cases of violation of privateers law.

Key words: the Magna Carta, the first British Empire, legal institution privateering, Admiralty courts.

Постановка проблеми. Пройшло вісімсот років із того часу, коли в Англії було проголошено перший в історії людства конституційний акт – Велику хартію вільностей. Учені-правознавці зазвичай розглядають її у двох аспектах – як пам'ятку феодального права Англії і як один із фундаментальних законів англійської

неписаної конституції. Документ 1215 р. – продукт розвитку англійського феодального суспільства на початку XIII ст. Феодальна роздробленість Англії, основою якої була відокремленість натурального феодального господарства в різних регіонах країни, призвела до конфліктної ситуації в середовищі економічно

панівного класу феодалів. Великі землевласники намагалися підпорядкувати собі уряд короля Івана Безземельного. Барони і єпископи змусили монарха дарувати їм Хартію на користування низкою привілеїв. Із часом відбувалися зміни початкового тексту Хартії відповідно до особливостей публічно-правових відносин, притаманних розвитку ранньокapіталістичного суспільства.

Відлік історії Британської імперії ведеться з 1583 р., коли під час морської експедиції пірата-англійця Г. Гілберта відбулося формальне проголошення англійського суверенітету над островом Ньюфаундленд в Америці. З цього часу основними важелями боротьби Англії за світову колоніальну гегемонію проти іберійських держав, Португалії та Іспанії стають піратство й каперство. Правове регулювання проблем, пов'язаних із цими явищами, відбувалося на основі міжнародного морського права нового часу, яке в специфічно британських умовах «підправлялося» положеннями Великої хартії. Цей процес майже не відображений у дослідженнях не лише вітчизняних, а й британських істориків права.

Вирішення наукової проблеми, пов'язаної з відродженням давніх правових інститутів, зокрема рабства й піратства, здійснюється автором у межах планової теми відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України «Проблеми становлення і розвитку українського права: наукознавчий аспект».

Ступінь розробленості проблеми. Певні орієнтири для наукових пошуків у галузі застосування піратства видатному американському історикові Р. Моррісу та відомому історикові права Д. Бурстину надали англійські вчені, які досліджували тюдоровське законодавство. За радянських часів зразком для вивчення проблеми піратства стали праці Л.Ю. Сльозкіна, а суттєві орієнтири для більш детального аналізу проблеми дає праця українського фахівця В.М. Калашникова «Радянська історіографія проблеми ранньої історії США (XVII ст. – 60-ті рр. XVIII ст.).»

Значну увагу вивченню проблем каперства в «ранніх» США було приділено в апробаціях на XXIII–XXVIII конференціях Міжнародної асоціації істориків права, членом якої автор став у 2006 р. Розвідки автора в цій царині опубліковано в багатьох фахових виданнях столиці й міст України. Усі зазначені доробки опубліковано.

Мета статті – аналіз особливостей судового розв'язання проблем каперського промислу в адміралтейських судах першої Британської імперії за допомогою положень Великої хартії вільностей.

Виклад основного матеріалу. Не викликає сумніву та обставина, що каперська політика була важливою частиною загальної державної політики першої Британської імперії, тобто відносно стабільної, організованої та цілеспрямованої діяльності органів державної влади стосовно певного питання чи комплексу питань, яка здійснювалася ними безпосередньо чи опосередковано і впливала на життя англійського суспільства часів мануфактурного капіталізму. Ця політика була також складовою соціальної політики першої Британської імперії, з якою вона співіснувала не безпосередньо, а

через правову та юридичну політику. Іншими словами, каперська політика становила частину не тільки соціальної, а й правової політики. Ці два напрями імперської політики Англії формували британську державність протягом чотирьох століть. Саме за їхньою допомогою було забезпечено панування англійських капіталістів у просторі світового океану як запорука прискореного розвитку первісного нагромадження капіталу. Зауважимо, що аналіз правових засад цього процесу в більшості британських та українських істориків права оснований лише на використанні норм міжнародного морського права. На жаль, відсутні такі праці, які мають довести, що в судових процесах стосовно порушень англійськими каперами морського права судді й баристери (адвокати) передусім відстоювали докази свого розуміння проблеми на підставі положень Великої хартії вільностей. Тому є актуальним аналіз особливостей правозастосування Великої хартії в судових органах першої Британської імперії, які своїми діями зміцнювали основи державної політики.

Відомо, що фундамент Британської імперії був закладений із появою англійських поселень у Північній Америці та Вест-Індії. До цього долучили кілька приватних компаній, що вели торгівлю з Азією, під час якої широко використовували напівпіратський каперський промисел (в англійському варіанті – приватирство) [1]. Серед цих корпоративних утворень, головною метою яких було одержання якомога більшого прибутку для їхніх пайовиків на чолі з британськими монархами, найважливішу роль відіграла Ост-Індійська компанія [2]. Її було утворено в 1600 р. після переможної боротьби англійських приватників проти португальських суперників за гегемонію в Індійському океані. Ця компанія стала акціонерним товариством згідно з указом королеви Єлизавети I Тюдор, яка надала корпорації морських розбійників великі привілеї для торгових операцій в Індії.

Повний розквіт першої Британської імперії став результатом переможної для Англії Семирічної війни, що розпочалася в 1756 р. Вона була першою війною, яка велася в глобальному масштабі, адже бої йшли в Європі, Індії, Північній Америці, Вест-Індії, на Філіппінах і на берегах Африки. Перемога Великобританії над Францією під час Семирічної війни зробила її головною світовою колоніальною державою. Проте втрата Альбіоном стратегічно важливих територій в англійській Америці під час війни за незалежність США справедливо сприймається істориками держави і права як межа між «першою» та «другою» британськими імперіями.

Британська імперія завжди являла собою метрополію в купі з різними заморськими територіями й колоніями. Англійське політичне суспільство наполягало на тому, що в цій імперії триває процес виникнення конституції. Словосполучення «британська Конституція» вперше вжив автор політичних трактатів Р. Робінсон на початку 1780-х рр. Тоді воно означало констатацію природних прав, властивих усім вільним і заможним жителям імперії, і форму створення й виконання відповідних законів. Багато фундаментальних принципів, пов'язаних з ідеєю англійської конституції, спиралися на принципи державотворення, закладені у Велику хартію вільностей (1215). Разом із Петицією про Права (1625) і Декларацією прав (1689) вона склала англійську правову систему,

до найважливіших особливостей якої належить панування прецедентів [3, с. 9]. Відповідно до вимог британської Конституції, першоосновою якої була хартія, суддя в Альбіоні та його колоніях мав застосовувати правила, сформульовані в судовому рішенні, прийнятому раніше. Якщо факти, знайдені судом по справі, яку він розглядає, достатньо схожі, а також якщо попереднє рішення ухвалене судом вищого рівня або (як виняток) судом рівної юрисдикції, суд зобов'язаний слідувати попередньому присудженню [4, с. 33].

Іншою особливістю англійського права було те, що воно не визнавало поділу на приватне й публічне право, однак відокремило так зване загальне право. Загальне право Великобританії відмінне від "jus commune", найстаріших національних правових систем Європи. Воно з другої половини XII ст. стало загальним для всього королівства і здійснювалося єдиною системою судів із центральним судом на чолі, що мали загальнонаціональну компетенцію. У решті ж Європи мало не всі європейські країни прийняли один і той самий римський космополітичний "jus commune", і саме на його основі формувалися їхні національні правові системи [5, с. 13–14]. Загальне право розповсюджувалося на всі народи та провінції Британської імперії. Воно було відмінним від численних місцевих правових звичаїв і норм, що набули значного поширення в британців, і ввело собою сукупність норм і принципів, сформованих суддями, що призначені Короною Англії. За таких умов загальне право протиставлялося статутному праву, тобто тому, яке формувалося за допомогою ухвалення відповідних статутів Парламентом.

Варто зазначити, що вітчизняні й зарубіжні історики права мимохідь коментують деякі важливі положення англійського конституціоналізму часів першої британської імперії, які були закріплені у Великій хартії вільностей. Серед них виділялися положення стосовно відносин між державою та суб'єктами господарювання, які вже на початку XIII ст. брали участь у створенні капіталістичного економічного укладу, який згодом зміцнив настільки, що призвів до англійської буржуазної революції. Із цього приводу викликає інтерес стаття 41 Великої хартії, де вказано так: «Усі купці повинні мати право вільно і безпечно виїздити з Англії і в'їздити до Англії, і перебувати, і їздити по Англії як на суші, так і на воді, для того, щоб купувати і продавати без усяких протизаконних мит, сплачуючи лише старовинні і справедливі звичаєм встановлені мита, за винятком військового часу і якщо вони будуть із землі, що воює проти нас; і коли такі з'являться на нашій землі на початку війни, вони мають бути затримані без шкоди для їх тіла і майна, доки ми або великий юстиціарій (глава королівської адміністрації) наш не дізнаємось, як поведуться з купцями нашої землі, що перебувають у землі, що воює проти нас; і якщо наші там у безпеці, то і ті інші мають бути у безпеці на нашій землі» [6].

Положеннями цієї статті дуже успішно користувалися підприємці британської морської держави, особливо якщо брали участь у приватирському промислі, який не завжди чітко відрізнявся від піратства. У міжнародному морському праві піратство вважалося міжнародним деліктом, який полягав в умисних діях щодо захоплення, розкрадання та знищення

кораблів, що належали приватним особам, зайнятих у галузі морських перевезень вантажів і пасажирів. Розвиток мореплавства за часів первісного нагромадження капіталу потребував захисту інтересів підприємців від піратів, але флоти європейських держав були для цього занадто слабкими. Тому поряд із військовими кораблями для цього необхідно залучити озброєних приватників [7]. Зберігаючи правове становище приватних осіб, капери були зобов'язані підкорятися верховному командуванню держави прапора, могли виконувати свою місію лише під час війни й тільки щодо суден держав, що знаходилися в стані війни з країною, яка видала каперське свідоцтво. Відповідно до міжнародного морського права нового часу, капери мали право на здійснення репресалій, тобто захоплення цивільних суден ворожих держав і їхнього спорядження. Для цих об'єктів використовували юридичний термін «премія», котрий позначав обладнання, транспортні засоби, судна та вантажі, захоплені під час збройних конфліктів [5]. Юридичною основою для отримання премій були каперські свідоцтва, які надавалися урядами європейських країн приватним особам.

У Великій Британії контроль за приватирським промислом був покладений на Адміралтейство. 1546 р. король Генріх VIII Тюдор створив морську Раду й поклав на лорда-адмірала оперативний контроль над флотом і приватирськими кораблями. До того приватирство в Англії досить повільно перетворювалося на особливий вид комерційного промислу, проте за часів правління Єлизавети I прискорився процес його правового регулювання. Близькими до каперства були піратство й контрабанда, торгівля, які в більшості теж здійснювалися під заступництвом англійського монарха. В умовах первісного нагромадження капіталу межі, що розділяли ці три промисли, були примарними, тому пірат легко перетворювався на контрабандиста, а останній – на приватира.

Серед офіційних документів королівського уряду Англії, які регулювали відносини приватирів і монарха, дуже рідко згадують положення Великої хартії вільностей, були контракти та угоди про право захоплення кораблів і вантажів, що належали супротивнику. Винагорода за вдалі дії піратів, контрабандистів і приватирів, які перебували на службі в монарха, державна казна гарантувала за рахунок продажу морських призовів. Про існування зв'язку між мореплавцями та королем свідчили два види угод – каперські патенти й репресальні грамоти, які надавали приватним особам право на відшкодування збитку, завданого їм іноземними мореплавцями навіть у мирні часи [8].

Перші каперські патенти видав від свого імені Генріх III у 1243 р. Свого апогею права система регулювання каперства досягла за правління Єлизавети I, оскільки тоді Англія стає потужним геополітичним гравцем у просторі світового океану. На той час Велика хартія була міфологізована своїми шанувальниками, які вклали великі кошти в каперський промисел і вважали, що обійдуться без нагляду з боку держави за їхніми океанськими експедиціями. Це становило небезпеку для монархії, тим більше, що головний знавець англійського загального права, британський верховний суддя Дж. Коук дуже необачно заявляв королеві Єлизаветі, що «Велика хартія – такий молодець,

який сам вирішить усі проблеми багатих підданих». Тому-то спадкоємець королеви Карл I після смерті Дж. Коука наказав конфіскувати весь його архів і не допускати оприлюднення будь-яких праць цього юриста, де згадувалася Велика хартія вільностей. Проте за часів англійської революції ці рукописи були відновлені та вийшли друком, і парламент оголосив Хартію основним джерелом права Англії, яке мало найкраще закріпити верховенство представницького органу над короною [9].

Спіраючись на положення Великої хартії, британський парламент подбав про інтереси власників каперських кораблів, підлаштувавши під їхні інтереси основи морського права Англії. Відповідь на парламентську опозицію здійснив Карл I, який розпустив станоно-представницький орган після того, як юрист С. Калліс оголосив, що «королівство Англія не потребує спеціальних законів для регулювання морських підприємств, які б відрізнялися від загальних законів». Король не міг погодитися з тим, що парламент вустами своїх юристів робив замах на прибутки державної казни. За вказівкою Карла I в так званій Чорній книзі адміралтейства, яка була збіркою законів про мореплавання, було зазначено, що «будь-який купець, якщо він може уникнути контролю з боку Адміралтейства, вважає себе в повній безпеці на підставі традицій, притаманних судочинству в судах загального права, чого не можна допустити» [10].

Англійські історики держави і права, а за ними й вітчизняні дослідники, справедливо вказують, що з початку XVII ст. Велика хартія все частіше використовується як аргумент у політичній боротьбі [11, р. 6–7]. Так, ще в червні 1604 р. англійські підприємці склали звернення до короля Якова I, відоме під назвою «Апологія Палати громад», де було вказано, що «великою оманою є думка про те, що привілеї парламенту, зокрема привілеї громад Англії, належать йому по королівській милості, а не по праву. Ми отримали ці привілеї у спадок від наших предків так само, як ми отримали від них наші землі й усяке інше майно, яким ми володіємо». Незалежна поведінка багатьох опозиціонерів королівській владі, які апелювали до Великої хартії, будучи очільниками каперського промислу, викликала з боку уряду природне намагання репресувати цих людей. Не дивно, що в жовтні 1618 р. за наказом Якова I було страчено відомого британського державного діяча, ученого та підприємця, організатора каперського промислу В. Релі. Розправа з минулим фаворитом Єлизавети I була погрозою іншим багатіям, які вважали, що вони спроможні самі розібратися з тим, як необхідно регулювати каперський промисел.

Велика хартія постійно привертала увагу опозиції, однак наймасштабніші звернення до неї були спричинені результатами розгляду «справи п'яти лицарів» у 1627 р. [12, с. 58]. За рік до цього Карл I, не зумівши отримати необхідні йому субсидії від парламенту, розігнав його й оголосив примусову позику. Т. Дорнелл і четверо інших лицарів відмовилися внести встановлену суму, хоча мали великі прибутки, зокрема, за рахунок вдалих каперських експедицій у світовому океані. Співучасники корпорації п'яти лицарів намагалися посприяти звільненню занадто «самостійних» морських розбійників, які прикривалися патентами на ка-

перство за допомогою положень Великої хартії вільностей. Проте їх не звільняли від арешту, доки вони не розрахувалися з королівською казною повною мірою. До того ж цим людям королівські юристи роз'яснили, що Хартія мала абстрактно-теоретичний характер і не впливала на політичні порядки в країні [13].

Певним успіхом опозиції в боротьбі з виявами королівського єдиновладдя стало прийняття Акта про краще забезпечення свободи підданого і про запобігання ув'язненням за морями (Habeas Corpus Amendment Act, 1679). Цей закон, який розвивав положення Великої хартії вільностей, був покликаний обмежити можливості таємної розправи короля з прихильниками опозиції, однак набув більш суттєвого значення. Він спростив і упорядкував процедуру отримання судового наказу про попередню доставку арештованої особи до суду для вирішення питання про перебування під вартою. На жаль, науковці часто-густо надають цьому акту занадто велике значення, не враховуючи те, якими ж були реальні наслідки його правозастосування. Із цього приводу зауважимо, що дуже точно оцінив цей правовий акт відомий письменник Р. Сабатіні в пригодницькому романі «Одіссея капітана Блада». Канва роману визначена фактами з життя й діяльності відомого англійського пірата, капера, адмірала королівського флоту, губернатора острова Ямаїка, нарешті, кривавого вбивці та грабіжника Г. Моргана, який лише зовні нагадував «благородного розбійника» Пітера Блада. Для нашого ж дослідження історія Блада важлива лише тим, що в ній досить художньо показано, як Habeas Corpus Amendment Act разом із Великою хартією не надали йому й іншим заможним підданам короля Якова II повних гарантій від втручання уряду Великобританії в їхню діяльність, якщо, скажімо, приватир приховував свої статки від уряду чи провокував загострення відносин з іноземними державами внаслідок розбою у світовому океані. Тому-то в 1688 р. відбувся палацовий переворот з метою заміни Якова II більш «зручним» монархом [14, с. 113–114].

Після перевороту політична влада залишалася в руках знатних землевласників в обмін на гарантії дотримання інтересів фінансової верхівки буржуазії. Зазначений компроміс заклавав основи консенсусу між провідними політичними силами з основоположних питань соціально-політичного розвитку країни. Проте союз землевласників і банкірів не був у змоззі згладити суперечки економічного характеру між панівними верствами населення Англії. Ця країна проводила геополітичний курс на панування в світовому океані, який призводив до розбрату між приватними власниками щодо привласнення результатів морського розбою.

Ці суперечки мав вирішувати Високий Суд Адміралтейства, який розглядав справи, пов'язані з морською практикою. Судили від імені Корони Англії, оскільки дії, учинені у відкритому морі, не підлягали юрисдикції місцевих судів. Приз, який був доставлений до країни захоплення судна або до країни-союзника, що визнавала призове судочинство, агенти власника приватирського корабля або його капітан пред'являли як об'єкт позову до Суду Адміралтейства [15].

Комісари Суду здійснювали опіку над захопленим судном і вантажем, збирали судові

документи. При цьому суддів Адміралтейства майже не цікавили свідчення постраждалих під час захоплення призов. Було достатньо отримати від опитуваних комісарів потрібні для суду юридичні факти. Це сприяло тому, що організатори піратського промислу, котрі належали до британської аристократії, приховували його розмах і власні прибутки від розвитку контрабандного промислу. Особливо характерним це було для можновладців Британської Америки, тобто майбутніх Сполучених Штатів, які всім загалом брали участь у морському розбої. Там піратство та приватирство квітнуло, а підозри стосовно незаконності каперських експедицій у світовому океані американські можновладці відводили від себе на підставі положень статті 39 Великої хартії вільностей: «Жодна вільна людина не буде оштрафована, або ув'язнена, або позбавлена володіння, або якимось іншим чином обездолена, і ми не підємо на неї і не пошлемо на неї, тільки як за законним рішенням рівних їй (її перів) і за законом країни» [16].

Найкращим доказом того, що приватирів Британської Америки успішно користувалися для власного збагачення всім зводом англійського законодавства про мореплавство, починаючи з Великої хартії, є «справа капітана Кідда», яку нині згадують у будь-якій публікації «піратських історій». Ця судова справа віддзеркалює події кінця XVII – початку XVIII ст., коли розпочався процес оформлення англійської конституційної монархії. Тоді приватирство стає важливим інструментом британської геополітичної експансії. Проте союз англійських землевласників і банкірів не був у змозі згладити суперечки між ними щодо привласнення результатів морського розбою. Ці суперечки мав вирішувати Високий Суд Адміралтейства, який розбирав справи, пов'язані з морською практикою. Однак корупція у вищих ешелонах влади Англії та політична боротьба між вігами й торі, яка відбувалася на тлі загострення міжколоніального суперництва Альбіону та Франції, призвели до масових порушень приватирського права. На той час могутній військово-морський флот Англії був зайнятий військовими діями в європейських морях, однак центр піратського промислу, у якому латентно брали участь англійські підприємці, змістився до Індійського океану. Тут Англія намагалася поставити під свою владу Імперію Великих Моголів, але передовий загін британських експансіоністів, Ост-Індська компанія, не була в змозі сама виконати це завдання. Їй був потрібний великий каперський флот, спроможний вести боротьбу проти суперників із Нідерландів і Франції. І вона одержала потрібне завдяки появі в Індійському океані американських приватирів. Проте між двома коаліціями британських можновладців, торі та вігами, розгорнулася боротьба за одноосібне користування джерелами первісного нагромадження капіталу. У жорнова цієї боротьби й потрапив В. Кідд [17].

Упродовж двох років в Індійському океані В. Кідд не знищив жодного англійського, французького португальського та голландського піратського корабля, проте учиняв піратські наскоки на торгові судна підданих володаря Індії. А на початку 1698 р. він захопив корабель «Кедахський купець», власність компанії вірменських купців, що перебували під захистом Великого Могола. Після цього англо-індійські суперечності загострилися, що призведе

ло до збитків пайщиків Ост-Індської компанії. Звістка про це дісталася Англії, де опозиція в парламенті вирішила, що настав час для повалення вігського уряду, члени якого входили до синдикату, котрий спорядив приватирську експедицію В. Кідда.

У червні 1699 р. В. Кідд привів свій корабель у Бостонську бухту, де його сповістили про те, що він визнаний піратом. Справу В. Кідда взяла на себе Комісія Адміралтейства. 14 квітня 1700 р. Адміралтейство «приватно» допитало В. Кідда, однак це викликало різкі заперечення в Палаті представників, яка наполягала на парламентському розгляді справи і протестувала проти її розгляду в Комісії Адміралтейства на тій підставі, що остання не є судом і не має відповідної судової юрисдикції. У підсумку парламент допустив суддю Адміралтейства на допит В. Кідда в присутності депутатів. 27 березня 1701 р. капітан був доставлений у британську Палату громад, де його допитали в присутності сімнадцяти депутатів, чії імена потім були зазначені в судовому протоколі. Усі вони за політичною належністю були торі.

Захист інтересів синдикату вігських підприємців на цьому судовому процесі будувався на доказі законності пожалування В. Кідду королівського патенту. Оскільки члени палати лордів були розчаровані відсутністю прямих доказів розбійницьких дій В. Кідда, вони передали його до суду Адміралтейства. Там підтримки синдикату він не одержав. За два дні процесу В. Кідда майже не слухали, а всі докази його «чистоти» перед англійським законом судді навіть не розглянули. Між тим обвинувачений користувався юридичною допомогою з боку двох баристерів, тобто тих адвокатів, котрі були вправі брати участь у процесі в суді Адміралтейства. Вони захищали його на підставі положень Великої хартії вільностей, однак усе закінчилося для підлічного баристерів ви роком до страти. Про це сповіщав друкований судовий протокол під такою назвою: «Підготовка до судового процесу та засудження капітана Вільяма Кідда за вбивство й піратство разом із шістьма іншими особами, яким висунуто обвинувачення на сесіях Адміралтейського суду, що відбулися в присутності Комісії Його Величності в Олд-Бейлі в четвер 8-го травня й у п'ятницю 9-го травня 1701 р., на яких Кідд був визнаний винуватцем і засуджений до покарання на шибениці в Доку 23-го травня. А також про засудження до покарання Ніколаса Черчилля, Джеймса Хоу, Роберта Лемлі, Вільяма Дженкінса, Габріеля Джофа, Х'юго Паррота, Річарда Барлікома, Абея Оуенса й Дарбі Маллінса в той самий час і на тому самому місці за піратство. Усі вони є переслідуваними суддями й королівською Радою. І це здійснюється стосовно капітана Кідда двома комісіями, одна з яких приймає рішення за Великою печаткою Англії, а інша – за Великою державною печаткою Суду Адміралтейства» (1701) [18].

Організаторами каперської експедиції В. Кідда були губернатор американської колонії Нью-Йорк лорд Белломонт, перший лорд Адміралтейства Орфорд, лорд-канцлер Сомерс, державний секретар лорд Ромні, член Верховного суду герцог Шрусбері. Члени синдикату вклали у справу 6 тис. фунтів стерлінгів і уклали з Кіддом звичайну для приватирства угоду про розділ майбутньої здобичі. Однак загострення відносин Великобританії з імперією

єю Великих Моголів не входило тоді до планів британського уряду. Наймачі приватирського капітана відмовилися від нього, і В. Кідд був страчений у Лондоні 23 травня 1701 р. Його тіло було поміщено в залізну клітку та вивішено над Темзою, де воно висіло 23 роки як попередження майбутнім потенційним піратам.

Протягом тривалого часу після цього процесу в Судах Адміралтейства Велика хартія вільностей майже не згадувалася. До неї уряд Англії звернувся лише під час Семирічної війни, коли геополітичні інтереси вимагали якомога скорішої перемоги над ворожою Францією. Ось чому король Георг II за поданням свого уряду та генерального прокурора ввів до дії укази про підтримку каперів. Відомий англійський баристер, співвласник адвокатської контори Грейс Інн Д. Пікерінг у 1763 р. опублікував їх у великій збірці британського законодавства «Найважливіші статuti від Магна Карти до актів, прийнятих протягом роботи одинадцятипарламенту Великобританії». По-перше, у жовтні 1761 р. король підписав «Акт вічної дії задля кращого регулювання та управління справами моряків, які перебувають на купецькій службі з постачання промислових виробів до колоній Його Величності в Америці», де було надано гарантії захисту приватирського промислу засобами, закріпленими у Великій хартії [19, р. 178–179]. Трохи пізніше монарх увів до дії «Акт для включення офіцерів, матросів і солдатів, які на двадцять другого році правління Його Величності короля Георга II перебувають на сухопутній і морській службі або в морській піхоті, до кола осіб, котрі спроможні укладати цивільні контракти» [19, р. 249–251]. У ньому було передбачено навіть пенсійне забезпечення родин мореплавців після їхньої загибелі.

Зауважимо, що гарантії королівських указів, які повторювали положення Великої хартії, стосувалися переважно морських офіцерів і командирів приватирських суден. Їхне застосування імперськими судами Адміралтейства було здійснене в обмеженому характері під час війни за незалежність США. Водночас повсталі американські колонії використали в повному обсязі положення Великої хартії задля набуття незалежності від метрополії. Під час становлення Сполучених Штатів, починаючи з 1819 р., Верховний суд цієї держави ухвалив більше ніж сто рішень щодо використання суддями належної судової процедури, якнайшвидшого й неупередженого судового розгляду та захисту від надмірного, жорстокого й незвичайного покарання тих осіб, які брали участь в актах піратства і приватирства у світовому океані [20]. І всі вони віддзеркалювали положення Великої хартії вільностей, яка й донині впливає на розвиток права у Великобританії та її колишніх колоніальних володіннях [21, р. 598].

Висновки. Правове регулювання каперства було невід’ємною частиною загальної державної політики Британської імперії, яка реалізувалася через правозастосування положень Великої хартії вільностей у судових органах метрополії та її колоній. Поглиблений аналіз особливостей судового розв’язання проблем каперського промислу в адміралтейських судах першої Британської імперії доводить, що пірати і приватирство підлягали захисту від жорстокого покарання служниками феміди. І це було в руслі державної політики Альбіону на всіх етапах його імперської історії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Helsdon M. British West India Company / M. Helsdon [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.throne.world.com/wiki/index.php?title=British_West_India_Company.
2. East India Company [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/East_India_Company.
3. Грин Д.П. Происхождение американского конституционализма / Д.П. Грин // Американский ежегодник, 1991. – М. : Наука, 1992. – С. 9–234.
4. Арчер П. Английская судебная система / П. Арчер. – М. : Госюриздат, 1959. – 268 с.
5. Баранов В.Ф. Возникновение и развитие английского общего права в XII–XVII веках : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / В.Ф. Баранов. – М., 2012. – 258 с.
6. Велика Хартія вільностей (1215 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/books/8/522/22/>.
7. Scrutton Th.E. Roman Law Influence in Chancery, Church Court, Admiralty, and Law Merchant // Select Essays in Anglo-American Legal History, vol. 1. – Committee of the Association of American Law Schools, [1907] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oll.libertyfund.org/titles/2081>.
8. Волосов М.Е. Каперство / М.Е. Волосов // Енциклопедія юриста, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://enc-dic.com/enc_lawyer/Kaperstvo-2280.html.
9. Magna Carta [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://schools-wikipedia.org/wp/m/Magna_Carta.htm.
10. Holdworth W.S. The Development of the Law Merchant and its Courts. Select Essays in Anglo-American Legal History, by Various Authors, Compiled and Edited by a Committee of the Association of American Law Schools, in three volumes / W.S. Holdworth. – Boston : Little, Brown, and Company, 1907. – Vol. 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_content&task=view&id=1168&Itemid=284.
11. Dykstra E.J. Puritans, Lawyers and Politics in Early Seventeenth Century England / E.J. Dykstra. – New Heaven : Yale university press, 1958. – XII, 238 p.
12. Дженкс Э. Английское право: Источники права. Судостроительство. Судопроизводство. Уголовное право. Гражданское право / Э. Дженкс ; пер. Л.А. Лунц ; пред. М.М. Исаева, Л.А. Лунц. – М. : Юрид. лит.-ра, 1947. – 378 с.
13. Томсинов В.А. “Magna Carta Libertatum” / В.А. Томсинов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://web-local.rudn.ru/web-local/prep/rj/in-dex.php?id=231&p=18879>.
14. Калашников В.М. Эволюция институтов державы та права в північноамериканських колоніях європейських країн (XVII–XVIII сторіччя) / В.М. Калашников. – Дн. : Наука і освіта, 1999. – 263 с.
15. Admiralty [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://en.wikipedia.org/wiki/Admiralty>.
16. Велика Хартія вільностей (1215 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/books/8/52/22/>.
17. Барсегов Ю. Дело королевского пирата Кидда. Из истории борьбы армянского купечества против пиратства / Ю. Барсегов // Анив. – 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://karabah88.ru/his_ory/revnost/04_delo_koro-levskogo_pirata_kidda.html.
18. Arrangement, Tryal, and Condemnation of Captain William Kidd, for Murther and Piracy, upon Six Several Indictments, at the Admiralty Sessions, Held by His Majesty’s Commission at the Old Bailey... the Great Seal of the Court of Admiralty. – L. : Printed for J. Nutt, Near Stationers-Hall, 1701. – 72 p.
19. Pickering D. The Statutes at Large from Magna Charta to the End of Eleventh Parliament of Great Britain. Anno 1761 Continued. – Cambridge : Joseph Bentham, MDCCCLXIII. – Vol. XXV, Pt. 1. – 364 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://books.google.ru/books?id=cL4uAAAAIAAJ&pg=PP9&hl=ru&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false.
20. Larkin P.J. The Role for Magna Carta in America in 2015 / P.J. Larkin [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.heritage.org/research/reports/2015/07/the-role-for-magna-carta-in-america-in-2015>.
21. Crawford M.J. The Privateering Debate in Revolutionary America / M.J. Crawford [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cnrs-scm.org/northern_mariner/vol21/tm_21_219-234.pdf.